

Душица Живановић

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ИСТОРИЈЕ И АРХИТЕКТУРЕ ЗГРАДЕ КОНТРОЛНОГ ОДЕЉЕЊА МИНИСТАРСТВА ПОШТА, ТЕЛЕГРАФА И ТЕЛЕФОНА У БЕОГРАДУ

Палата Контролног одељења Министарства ПТТ представља једно од највреднијих дела арх. Момира Коруновића¹, које је у највећој мери сачувано у аутентичном облику.

Овом приликом указујемо на неке нове податке значајне за познавање историје и архитектуре овог објекта.

Објекат је подигнут на углу тадашњих улица Гундулићеве и Мајке Јевросиме, на простору иза зграде Телефонске централе. Хронолошки, овај објекат је изведен у периоду између 1925. и 1931. год., када је настао и најзначајнији Коруновићев пројекат за Пошту бр. 2, на Вилсоновом тргу код железничке станице (1928/29).

У документацији Архива Југославије² сачуване су две Коруновићеве скице Контролног одељења Министарства ПТТ, обе у размери 1:500. По првој скици, архитекта је нови објекат повезао са објектом Телефонске централе у једну целину остварујући ову везу и физички и функционално. Нови објекат заузима цео блок између улица Мајке Јевросиме, Косовске и Гундулићеве.

На другој скици (сл. 2), нови објекат је замишљен као самостално постављен, у продужетку зграде Телефонске централе, на углу улица Мајке Јевросиме и Гундулићеве. Ова скица је у великој мери слична реализованом пројекту, ако се изузму помоћно ступениште из правца Телефонске централе и помоћни улаз из улице Мајке Јевросиме, који нису изведени. Овде наглашавамо визионарски дух пројектанта који се огледа у антиципацији улаза из улице Мајке Јевросиме, који ће бити накнадно пробијен приликом адаптације приземља 1958. год.

На основу сачуване документације, коју је уредио арх. Момир Коруновић, можемо реконструисати ток изградње објекта Контролног одељења. У акту, који арх. Коруновић доставља Министарству Грађевина, забележено је у

горњем левом углу: »Планове и предрачун за нову зграду Контролног Одељења Мин. Пошта и Телеграфа на преглед и одобрење подноси арх. Момир Коруновић«. Архитекта затим изјављује: »Поступио сам према примедбама техничког прегледача, сложио се са његовим наводима и предлогом, и у договору и сагласности са Министарством Пошта и Телеграфа, израдио сам нове нацрте (према скици II), а с њима и предрачун с предмером и прилажем их с подацима о испитивању (бушењу) земљишта, прорачуном бетонских склопова и нацртима уз њих као и прорачуном оптерећења зграде на земљиште«.

Зграда Контролног одељења састоји се из пет спратова, кровишта (тавана) које ће се искористити за архиве и подрума за оставу и архиве. За зидање ове зграде у буџету Мин. ПТТ предвиђена су средства 1923–1924 год., што указује да је архитекта већ тада почео израду пројектата. Наведени документ датиран је 11. фебруар 1925. год. у Београду. Лицитацијом од 23. марта 1925. год. зидање зграде Контролног одељења Мин. ПТТ, уступљено је Техничком предузећу »Фундус« (Биро за пројектовање и извођење архитектонских и инжињерских радова, ул. Св. Саве бр. 9), као најповољнијем понуђачу.

Предузеће Фундус је 23. јуна 1925. год. почело рад на овом објекту. Након завршетка ископа земље, радови су обустављени 7. августа исте године, јер су се чекали резултати стручне комисије Министарства Грађевина. Ова комисија је, према извештају инжињера господина В. Заћине, требало да испита моћ ношења земљишта, како би могла почети израда темељних стопа. Стручна комисија у саставу арх. Душан Миросављевић, инг. Миодраг Маринковић и арх. Бранислав Којић, одређена 20. августа 1925. год., испитала је носивост земљишта на терену. На основу добијених резултата комисија је предложила да

Сл. 1. Обишћи изглед зграде

се темељне стопе прошире. Израда новог статичког прорачуна поверена је инж. М. Маринковићу.

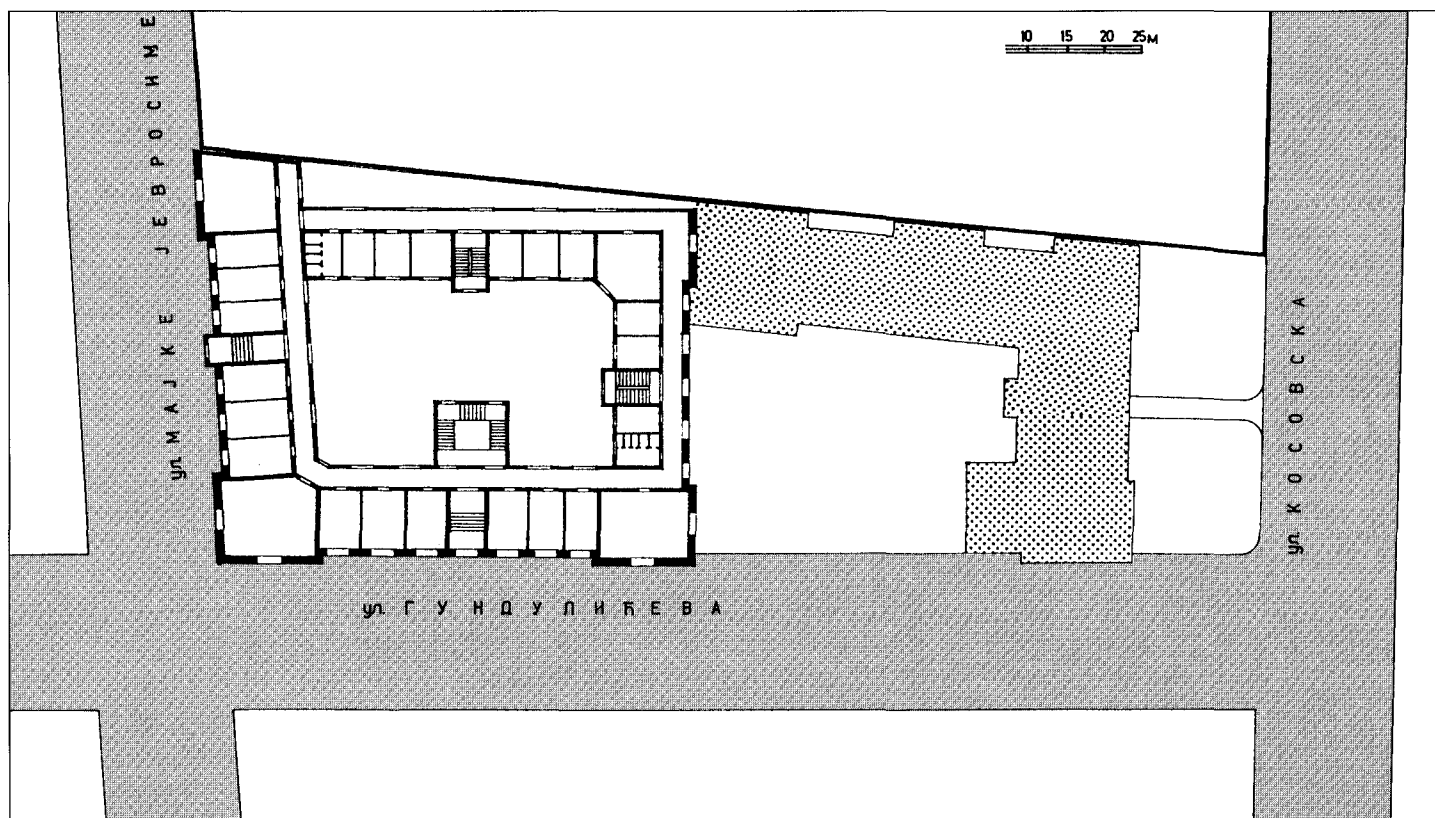
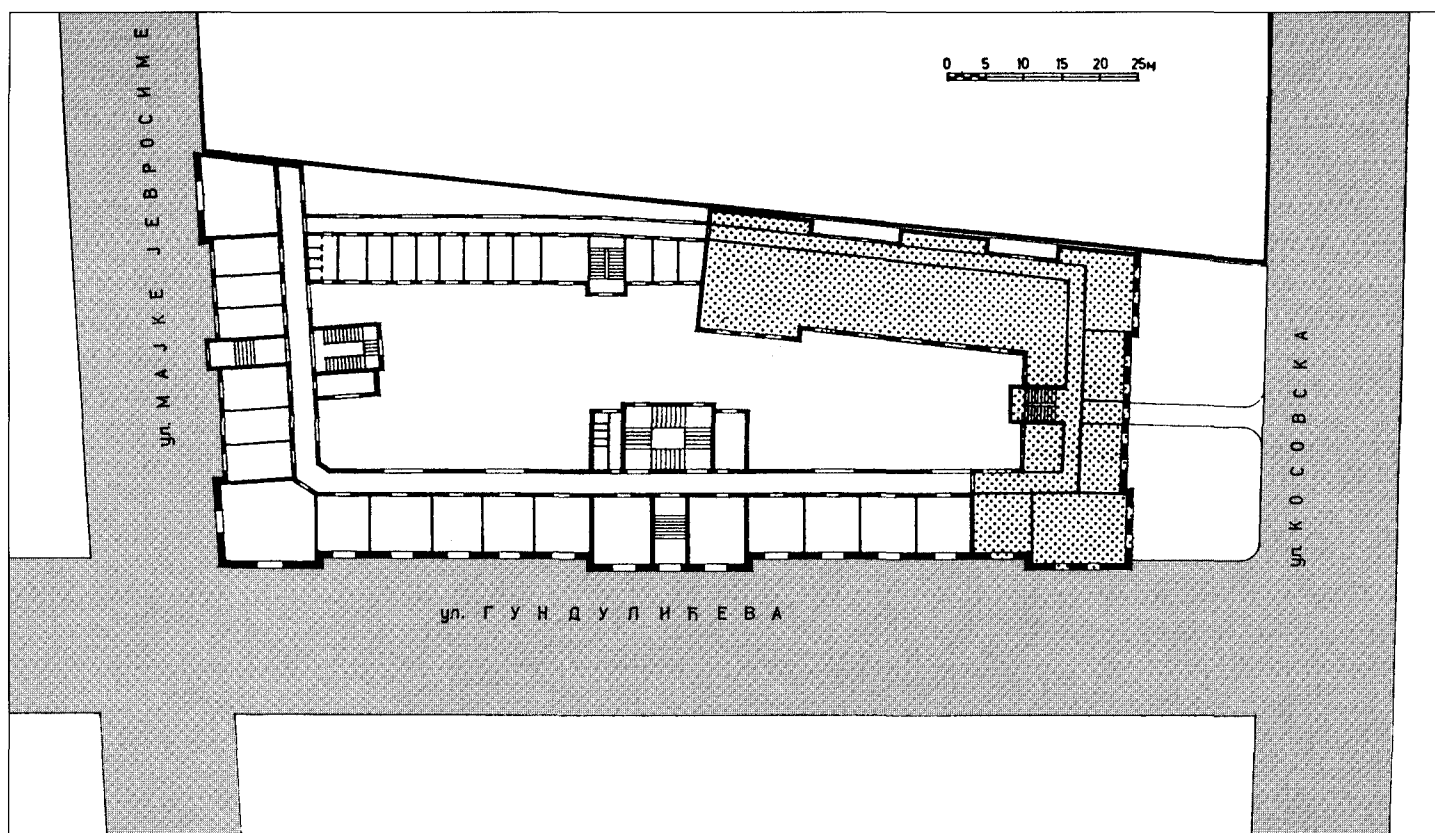
У Грађевинском дневнику о зидању Контролног одељења Мин. ПТТ, арх. Коруновић је записао да је на предлог Господина Министра Грађевина од 24. марта 1925. год. и решењем министарског савета од 26. марта 1925. год., посао зидања темеља, подрума и приземља с плочом, уступљен предузећу Фондус, арх. Дим. Захо. Нацрт саставио и предрачун и предмер арх. Момир Коруновић, цртао Мирко Младеновић арх. (сада у Скопљу у Дирекцији), бетонске конструкције прорачунао инж. М. М. Маринковић. Измену планова цртао Стеван Рафај. У надзору помагао од 1926. год. Стеван Фаркаш.

Поводом полагања камена темеља за зграду Мин. ПТТ, сачуван је записник следеће садржине:

»Данас 6. децембра 1926. год. извршено је полагање камена темеља и освећење темеља поменуте зграде.

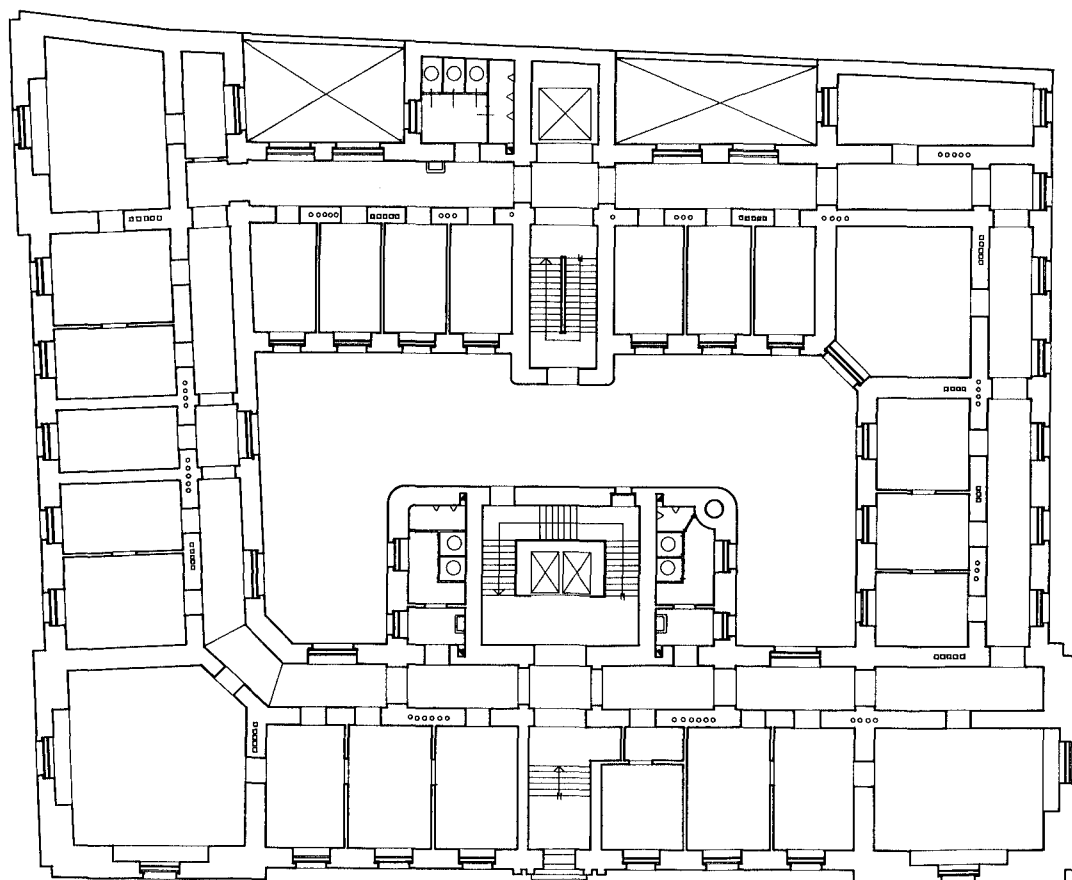
Црквени обред освећења извршили су у 11 часова пре подне свештеници: православни г. Милан Милутиновић и католички г. Др. В. Вагнер. На јектеније одговарао је мешовити хор Музичког Друштва »Станковић«.

Полагање камена темеља извршио је лично Министар Пошта и Телеграфа – г. Др. Бењамин Шуперина у присуству Генералног Директора г. Стјепана Деканића, Помоћника Генералног Директора Министарства Пошта и Телеграфа г. Милана Ж. Ђорђевића, начелника, инспектора, шефова одсека и референата Министарства, особља Дирекције београдске и београдских п.т. установа, представника Министарства Грађевина – г. Драгутина Маслаћа архитекте, надзорног инжењера-архитекте Министар-

Сл. 2. Ситуациони план

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Сл. 3а. Основа приземља,
према оригиналном плану

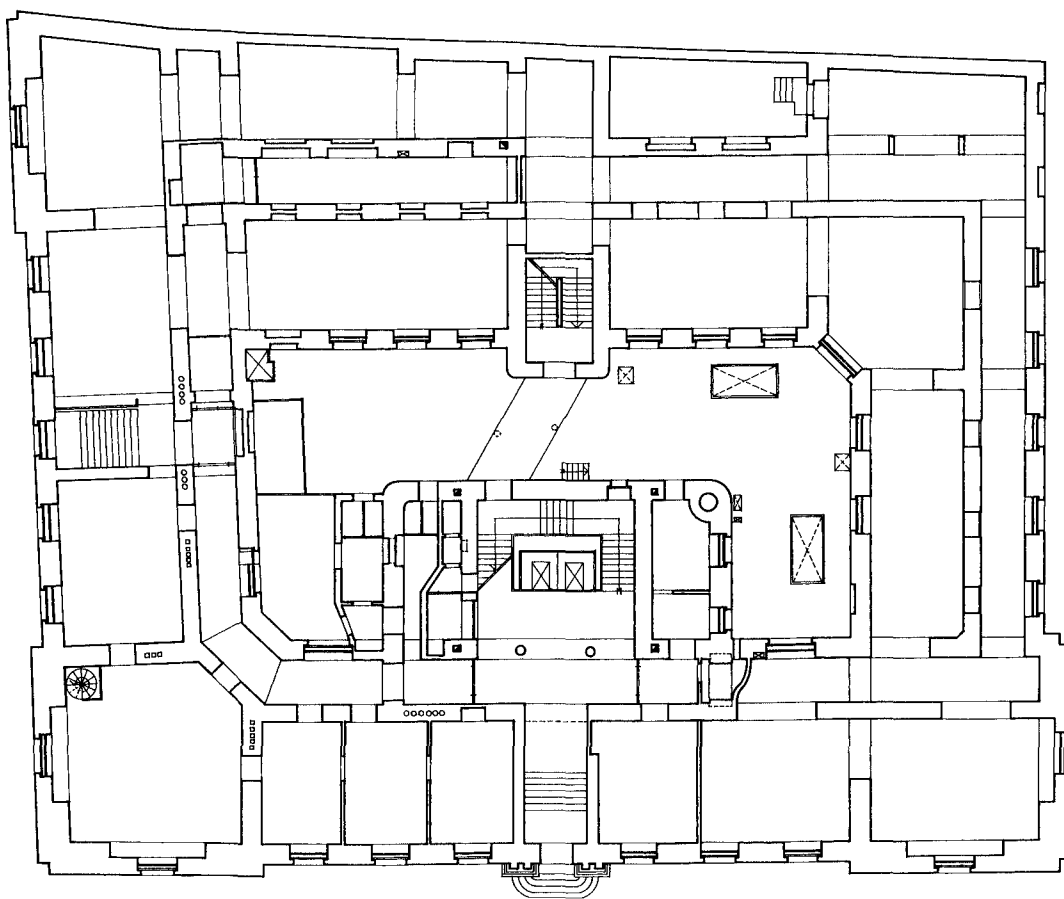
ства Грађевина г. Момира Коруновића, који је радио планове за ову зграду, архитекте г. Димитрија Захо као представника Техничког предузећа »Фундус« из Београда које ову зграду гради, као и представника осталих министарстава, разних установа и корпорација.

Камен темељац постављен је на источној страни зграде на 1 метар од десног угла из улице Мајке Јевросиме, а на пола метра изнад бетонске плоче над подрумом. На камену темељцу стоји натпис 6–XXII–1926. г. Испод камена темељца, а у сам темељ стављена је повеља, која садржи потврду да је за време владе Њ. В. Краља Александра, Њ. В. Краљице Марије и Престолонаследника Петра подигнут темељ овој згради, а повељу су потписали овим редом: Представник Министарског Савета, Никола Узуновић; Министар Пошта и Телеграфа, Др. Бењамин Шуперина; Министар Грађевина, Мил. Ант. Вујичић; Генерални Директор, Стјепан Деканић; Начелник Одељења, Петар Поповић; Надзорни Инжењер, арх. Момир Коруновић; Предузимач, арх. Дим. Захо; Помагачи-вештаци, Стеван Фаркаш, Ђорђе Парадијев, Стеван Рафај, Ђорђе Андрејевић; Освећење извршили: Милан Милутиновић, Др. В. Вагнер; референт, Драгутин Станковић.

Колаудирајућа комисија извршила је пријем изведених радова 14. јануара 1928. год.

У Грађевинском дневнику о завршним радовима са покривањем, арх. Коруновић је записао да је решењем Министарства Грађевина од 26. марта 1929. год., уведен у посао предузимач 18. априла 1929. год. Нацрте и предрачун израдио и изводио грађевину арх. инсп. Момир Коруновић, помагали: арх. Предраг Зрнић и вештак Стеван Фаркаш, док је предузимач арх. Димитрије М. Захо представник фирме »Фундус«. (сл. 1)

Решењем Министарства Грађевина од 12. септембра 1929. год., довршење објекта уступљено је предузимачу Андрији Лесинграду, да би дванаест дана касније исто Министарство донело ново решење којим је одобрен пренос овог посла на Техничко предузеће »Фундус« из Београда. Завршни радови на објекту Контролног одељења, праћени су грађ. дневницима од 3. јуна 1930. год. до 19. априла 1931. год. Нацрте и предрачун израдио и изводио грађевину арх. Момир Коруновић, помагали арх. Предраг Зрнић и предузимач, овлашћени инжењер Драган Д. Шиђански. Рок довршења посла био је 15. октобар 1930. год. Међутим у дневнику је забележено да је у понедељак 19. априла 1931. год. завршен цео посао; радни часови су били пре подне од 7–12 и по подне од 13–17. Чланови колаудирајуће комисије потписали су завршне радове 5. маја 1931. год.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Сл. 3b. Основа приземља,
адаптација 1958.

У Архиву Југославије чувају се два пројекта за зграду Контролног одељења. Првобитан пројекат који је цртала вештак Екатарина Тутковска, сложио је арх. Момир Коруновић и прегледао с техничке стране арх. Димитрије Јуришић. Пројекат је датиран 18. фебруар 1925. год.

Други пројекат са унесеним изменама је извођачки пројекат, кога је цртао Стеван В. Рафај, вештак арх. одељења Мин. Грађевина, а сложио арх. М. Коруновић. Пројекат је датиран почев од септембра 1925. год. (основа подрума), до марта 1926. год. (основа VI спрата).

Објекат је лоциран на углу улица Гундулићев венац (данас Палмотићева) и Мајке Јевросиме. Поред две уличне фасаде, видљива је и дворишна фасада према објекту Телефонске централе арх. Бранка Таназевића. Четврта фасада, са два светларника, наслања се на суседни објекат у улици Мајке Јевросиме.

Објекат Контролног одељења имао је првобитно један улаз у осовини фасаде из Палмотићеве улице. Улаз је наглашен низом степеника, фасадном пластиком и скулптурама у нивоу другог спрата. Приликом адаптације дела приземља у Музеј ПТТ, 1958. год. пробијен је још један улаз у осовини фасаде из улице Мајке Јевросиме. Вестибил је код оба улаза у висинској денivelацији. Ради формирања јединственог изложбеног простора, прили-

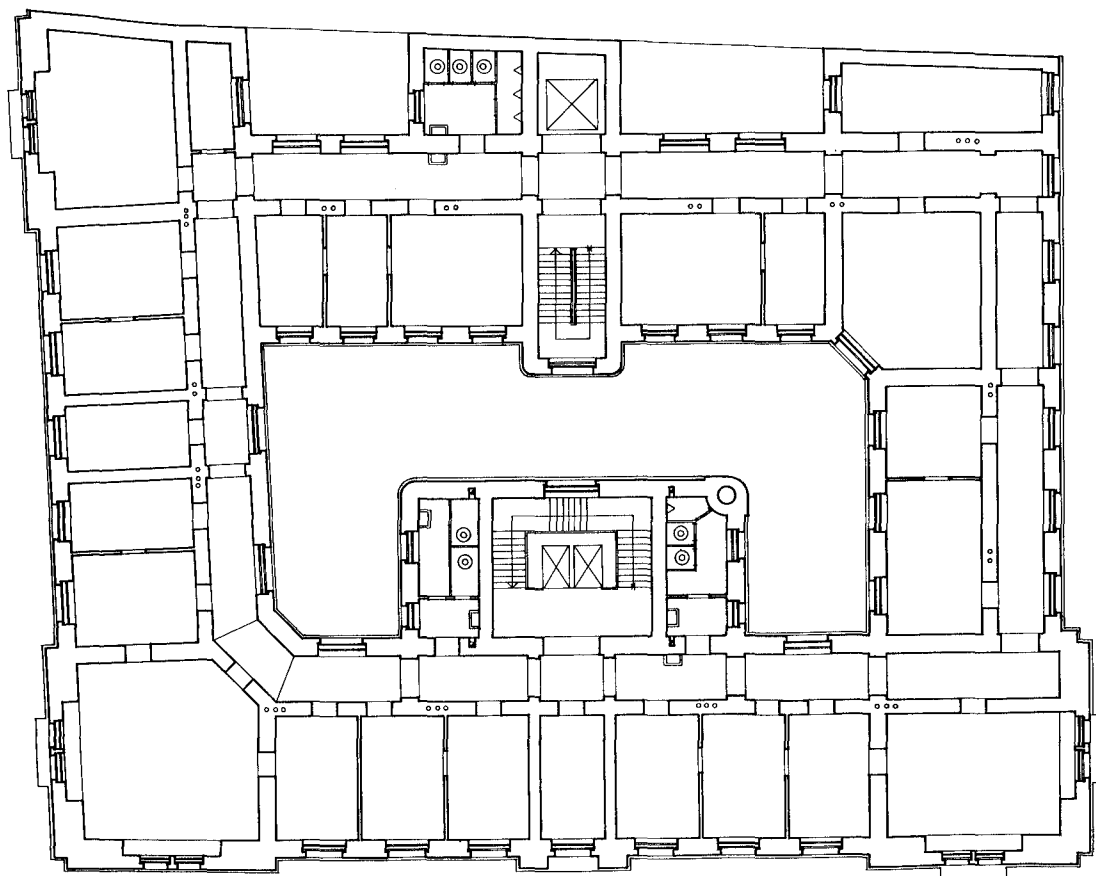
ком наведене адаптације приземља, порушени су сви попречни преградни зидови између канцеларија. Постојећи светларници, на овом нивоу, укључени су у функцију музеја. Уз постојећи санитарни блок, дограђен је још један тоалет.

Основа објекта Контролног одељења је у облику четвороугла са унутрашњим двориштем. Двориште је са две стране окружено ходницима, а са преостале две стране канцеларијама. Ходник који опасује унутрашње двориште на месту сучељавања два правца, преломљен је по дијагонали, што важи и за канцеларију која заузима исти угаони положај. (сл. 3 – основа приземља и сл. 4 – основа I спрата)³.

Приликом наведене адаптације и степенишни хол у нивоу приземља претрпео је извесне измене. Зид који је раздвајао степенишни простор и ходник порушен је и замењен паром стубова, чиме је холски простор увећан за ширину ходника. У осовини објекта, пројектом су предвиђени поред главног улаза, вертикалне комуникације и санитарни блок.

Главни вертикални комуникациони чвор налази се у степенишном холу; чине га трокрако степениште и два лифта, постављена у степенишном окну. Главно степениште са санитарним блоковима лево и десно, представља

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Сл. 4а. Основа I спрата,
према оригиналном плану

самостално језгро постављено тако да тангира главну ходничку комуникацију. Оријентисано је према дворишту, природно осветљено и проветрено. Трокрако степениште, опасано је у приземљу носећим зидовима ширине 90 cm и 105 cm. Ширина степенишног крака је 160 cm, дужина међусpratних подеста је 3,05 m. Ширина спратних подеста варира од 2,25 m до 2,62 m, док је дужина од 7,60 m константна и омогућује удобан приступ лифтовима.

Секундарни комуникациони чвор је двокрако степениште, постављено такође осовински у корпусу тела објекта, опасано је носећим зидовима, природно је осветљено преко прозора у нивоу подеста оријентације према дворишту.

Степеници главног степеништа, узидани својом десном страном у зид за 25 cm, величине су 185/30/15. Чело степеника је профилисано. Степеници споредног степеништа, решени су такође као слободно висећи, величине 165/30/15.

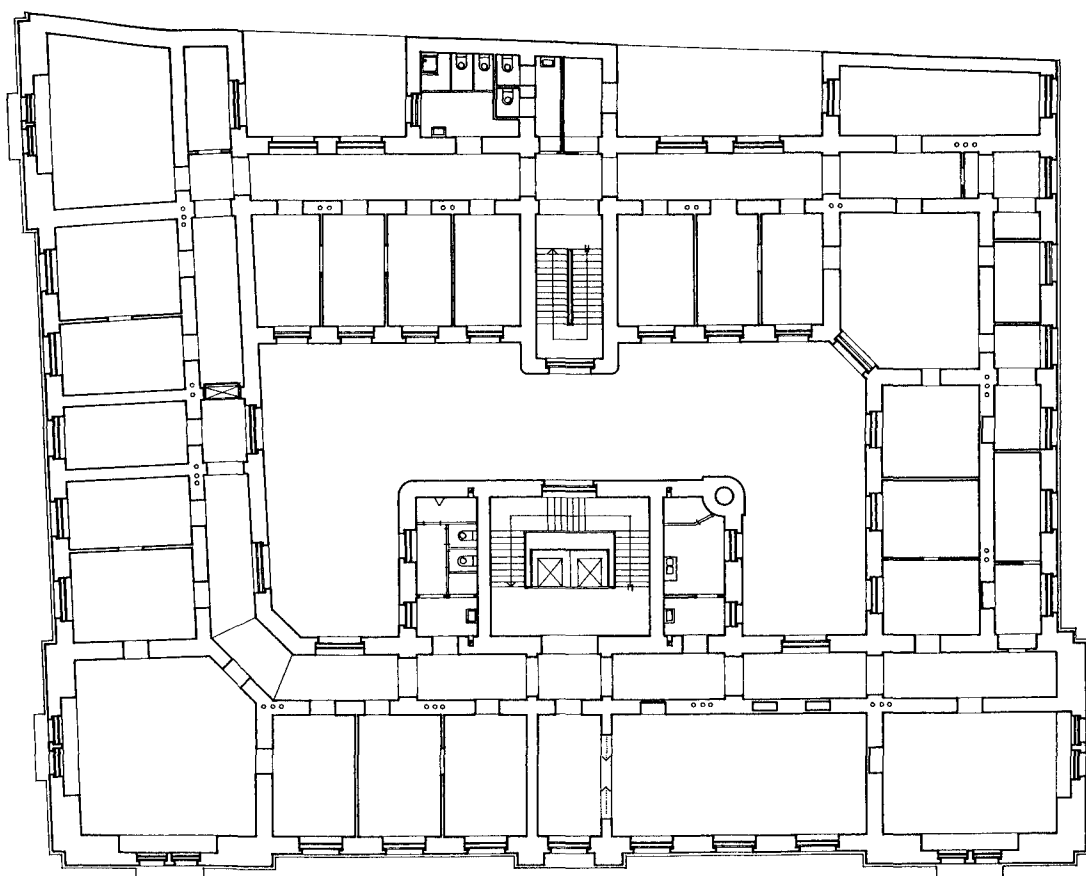
Уз централно степенишно језгро постављени су са обе стране санитарни блокови, решени са претпростором и кабинама, природно су осветљени и вентилирани преко прозора оријентисаних ка унутрашњем дворишту. Други санитарни блок постављен је наспрам споредног степеништа, природно је осветљен и вентилиран преко светларника.

На основу грађевинске књиге Контролног одељења, можемо реконструисати ток градње објекта, као и начин примене и уградње материјала.

Објекат је зидан опеком старог формата, у систему носећих подужних зидова, на трапезним темељним тракама. Дебљина зидова смањује се од подрума према врху објекта. У приземљу су фасадни зидови дебели 105 cm, на I и II спрату 90 cm, на III и IV – 75 cm, док на VI спрату дебљина зида износи 60 cm. Унутрашњи носећи зидови, такође се сужавају од приземља где су 95 cm, преко I и II спрата 75 cm, III и IV спрата 60 cm, до VI спрата, где је дебљина зидова смањена на 45 cm. Преградни зидови су дебљине 15 cm. Променом дебљине зидова повећава се нето површина објекта, тако да у приземљу износи 1072,71 m² док је на VI спрату 1200,03 m².

Спратна висина такође се мења по етажама, у подруму износи 3,5 m, у осталим етажама до IV спрата је 3,9 m, на V спрату висина је 4,5 m, док се на завршном VI спрату смањује на 3,05 m.

Међусpratна конструкција је ребраста или масивна бетонска плоча променљиве дебљине. На мањим распонима 4–5 m дебљина ребрасте таванице износи 43 cm, на већим распонима 5–6 m дебљина таванице је 48 cm, док је за распоне веће од 6 m, дебљина таванице 55 cm. Исти

Сл. 4b. Основа I спрата,
адаптација 1958.

принцип важи и за масивну плочу – са повећањем распона њена дебљина износи од 27 до 30 cm. У дебљину међуспратне конструкције урачунава се 15 cm за паркет, потплатоснице, песак и плафон.

Изнад котларнице и простора за угаљ, израђена је таваница од стакла »LUXFER« величине 162/162/22 mm. Стакла су положена у квадратна поља величине 130/130 cm, са по седам редова у роштиљу од армираног бетона, са ребрима висине 6 cm. У сваком квадратном пољу предвиђена су 4 комада ливених плочица за вентилацију. Ова првобитно изливена таваница замењена је у току експлоатације објекта равном плочом са светларницима.

Ходници и степеништа су обложени керамичким плочицама у комбинацији две боје окер и »трула вишња«. Изнад пода су постављена два реда плочица у висини од 30 cm. У првом реду изнад пода постављене су заобљене плочице ради лакшег чишћења, изузев степеница, где су оба реда плочица равни. Степенишна ограда израђена је од кутијастих профила са дрвеним рукохватом и идентична је за оба степенишна чвора. Ограда је једноставно обликована од вертикалних шипки, са кругом и стилизованим словом »М«, као јединим декоративним елементима. Обрада ентеријера је уздржана и без уобичајене штуче пластике.

Кровна конструкција је дрвена са препуштеним декоративно обрађеним роговима. Стреха је опшивена дрвеном ламперијом. Кровни покривач је лим. Принцип примењен у обликовању фасаде, доследно је спроведен и на димњачким капама. Димњачке капе, квадратне и правоугаоне основе, зналачки су декорисане аркадним фризом. Са жаљењем можемо констатовати да није сачувана у првобитном облику димњачка капа главног кружног димњака централног грејања. О њеном вероватном изгледу сведоче сачуване фотографије истог димњака на Пошти бр. 2.

Објекат Контролног одељења, има сутерен, приземље и шест спратова. Фасада је по хоризонтали академски рашчлањена на три дела. Углови објекта истакнути су моћним кулама ризалита. Ове куле биле су у првобитном решењу завршене осмостраним кубетима са лантерном на врху. На свакој од осам страна били су предвиђени кружни прозори, уоквирени наглашеним архиволтама.

Последњи VI спрат објекта, био је првобитно намењен за тавански простор, спратне висине 2,80 m, осветљен преко кружних прозора пречника 50 cm и завршен балустрадним елементима. Овакав завршетак средишњег дела објекта и кула-ризалита, чини се да је био у органској вези са романтичком концепцијом средишњег дела

фасадног платна. Промена намене VI спрата, условила је и промену на фасади, кружни окулуси замењени су са седам полукружних прозора, а балустери су замењени надзицима који асоцирају на утврђења. Оваква промена завршног венца, условила је упрошћавање и смањење висине кула-ризалита за 6,7 m. Куле су уместо кубетима завршене моћним забатима, у првој варијанти са великим розетама пречника 5 m, са окулусом 2,6 m. Идентично решење Коруповић ће применити на ризалитима Поште 2, 1927. год.

На VI спрату биле су предвиђене луковичасте куполе, елемент који је архитекта применио на Пошти бр. 1 (пројекат рађен 1912 год.), а који ће касније примењивати као силуете својих спомен обележја.

Детаљ измене V и VI спрата, оверен је у доњем десном углу: прегледао са техничке стране Будимир Христовуло, арх. Мин. грађ., датум 5. III 1929. год. У завршној верзији забати на кулама-ризалитима решени су као пети спрат.

Архитекта је пројектовао и декоративну бетонску ограду дуж регулационе линије Палмотићеве улице, у продужетку фасаде објекта Контролног одељења Министарства ПТТ, а према дворишту објекта Телефонске централе. Ограда се састоји из заобљених бетонских стубова, са металним платнима и две капије. У исто време 1923–1924 год. архитекта је пројектовао и ограду своје куће у Ламартиновој улици – отуда не изненађује чињеница да је применио истоветне елементе ограде. Капије су наткривене таласастим забатом и декорисане венцем окулуса у којима се понавља декоративна арабеска примењена на завршним спратовима угаоних кула-ризалита.

Вишеслојност фасадне структуре на згради Министарства ПТТ остварена је у комбинацији српско-византијских мотива, примењених на средишњем делу фасадног платна и сведених експресивних форми у третману

завршног VI спрата средишњег дела објекта и угаоних кула-ризалита. Једноставност и пречишћеност израза управо ових претходно наведених делова фасадне структуре, везују неправедно занемареног аутора са његовим главним опонентима, заговорницима радикалног функционализма.

Напомене:

¹ О личности и делу арх. Коруповића, предводника националног стила у српској међуратној архитектури, видети: Аноним, *Варјарска и немарска изложба*, Политика 9. мај 1922; Б. Поповић, *Повремене изложбе*, Српски књижевни гласник 6, 1922, 217–218; П. Крат, *Реконструкција Поште 2 у Београду*, Архитектура 7, Загреб 1947, 22–28; Ј. Крунић, *Архитектура Београда*, Београд 1954, 19–20; О. Милић, *Коруповић Момир*, ЕЛУ 3, Загреб 1964, 224; М. Митровић, *Судбине наших школова*, Политика 7. март. 1965; Ж. Шкаламера, *Обнова српског стила у архитектури*, ЗЛУМС 5, Нови Сад 1969, 228 и 230–231; З. Маневић, *Српска архитектура 1900–1970*, Музеј савремене уметности, Београд 1972, 20; Исти, *Лучерашке традиције*, Урбанизам Београда 53–54, прилог 9, Београд 1979; Исти, *Наши немари. Момир Коруповић*, Изградња 6, Београд 1981, 49–54; М. Јовановић, *Српско црквено традицијство и сликарство новије доба*, Београд–Крагујевац 1987, 215–222; А. Кадијевић, *Момир Коруповић*, Момент 16, Београд 1990, 104–109; З. Маневић, *Романтична архитектура*, Београд 1990, 10–12; А. Бркић, *Знакови у камену*, Српска модерна архитектура 1930–1980, Београд 1992, 66; А. Кадијевић, *Момир Коруповић*, Београд 1996; Исти, *Архитектура соколских домова Момира Коруповића у Босни и Херцеговини између два светска рата*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 2, Београд 1997; Исти, *Један век шражења националног стила у српској архитектури*, (Средина XIX – средина XX века) Београд 1997, 6–225; Г. Гордић, *Кашао изложбе »Београд–Праг«*, ЗЗСКГБ, Београд 1997, 6.

² Архив Југославије, Министарство Грађевина о 62, о 1535–1538.

³ Постојеће стање снимила је арх. Весна Ђуровић и љубазно нам уступила за овај рад, на чему јој се срдечно захваљујемо.

SUMMARY: *Dušica Živanović*

CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF HISTORY AND ARCHITECTURE OF THE BUILDING OF DEPARTMENT OF CONTROL – MINISTRY OF POST, TELEGRAPH AND TELEPHONE IN BELGRADE

The palace of Department of Control of the PTT Ministry represents one among the most valuable objects designed by architect Momir Korunovic, which is for the most part preserved in its authentic form.

The noted object was constructed on the land tract behind the Main Telephone Exchange Office, at the corner of Palmoticeva and Majke Jevrosime Street. The funds for its building were provided from the PTT Ministry, previewed by 1923–1924 budget. After a tender for building contract held on 23 March 1925, the building contract was conferred to Technical enterprise »Fundus« from Belgrade.

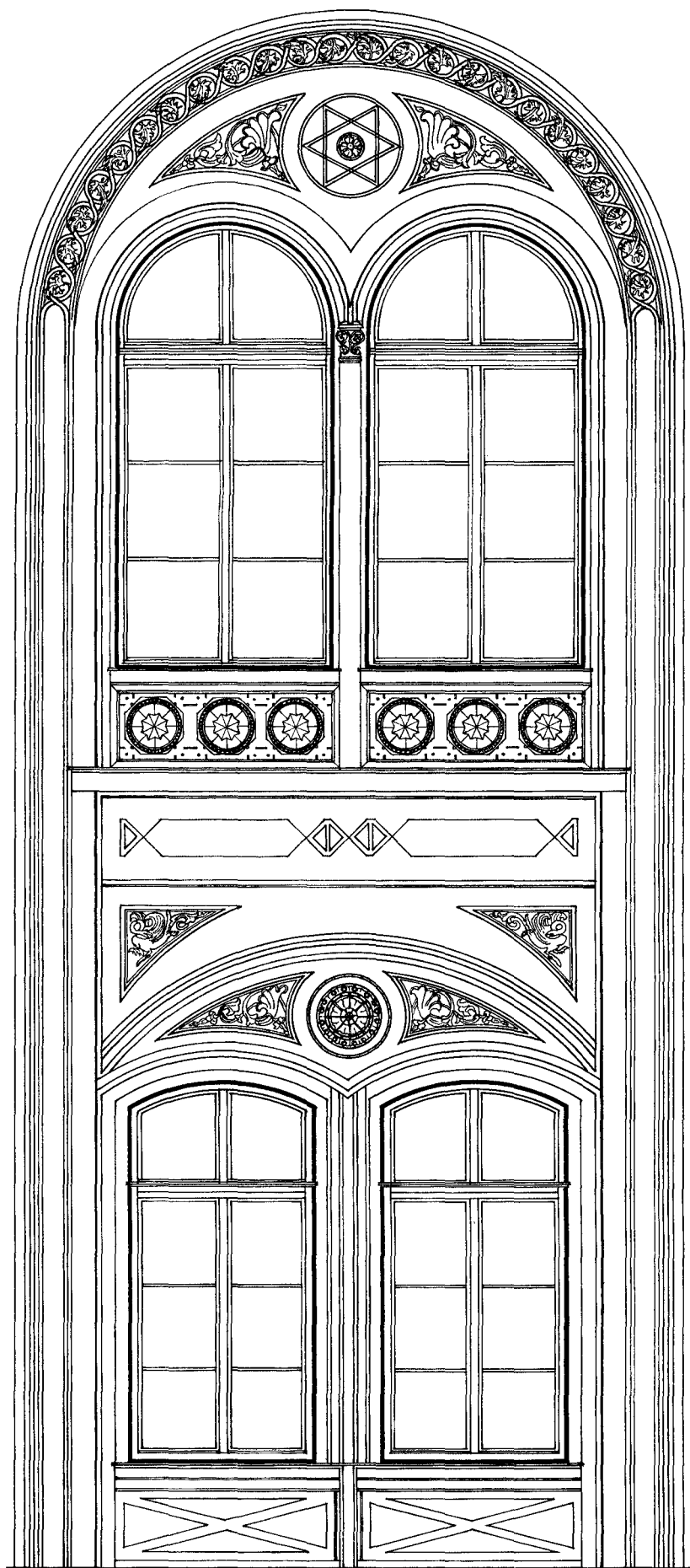
The cornerstone was laid down and foundations sanctified on 6 December 1926. Final operations in building the object of Department of control were recorded in the engineering journals since 3 June 1930 until 19 April 1931. Members of the commendatory commission approved the completion of works on 5 May 1931.

The object of Department of control is square in ground-plan, containing an inner court. According to the project, the

locations of vertical communication and plumbing system block were in the axis of object, next to the main entrance.

The object is built in masonry, with tiles in ancient format, in the system of longitudinal load-bearing walls standing upon trapeze foundation footings. Starting from cellar, the wall thickness decreases toward roof. Construction between stories is represented by rib-like or massive concrete plate, varying in depth, which depended on the plate span.

The object of Department of Control consists of the basement, groundfloor and six stories. Its façade is composed of three horizontal parts in academic fashion. Corners of the object are accentuated in tower-like manner. Multilevel structure of the façade is accomplished by the combination of Serbian-Byzantine motives and the reduced expressive forms. The architect designed a concrete fence along the regulation line of Palmoticeva Street. Decorative elements applied on the fence are related to those on the façade, rounding out their unity.

0.0 0.5 1.0 1.5m

Капетан Мишино здање.

»Прозорска преслица«,
јединствен пример декоративне обраде
у духу средњоевропског *романтизма*,
середина XIX века

Цртеж арх. техн. Душица Стевановић